

Gazdik Gyula:

A palesztinai iszlámista szervezetek története az 1980-as évek végéig

A tanulmány a palesztinai iszlámista csoportok történetének korai időszakát vizsgálja. A történelmi aspektusok mellett e korszak bemutatása sok vonatkozásban hozzájárul napjaink folyamatainak jobb megértéséhez.

Az itteni iszlámista csoportok fejlődésére az egyiptomi Muzulmán Testvérek gyakoroltak döntő befolyást. E szerveződés ideológiájának, térségbeli szerepének felvázolása után az elemzés részletesen kitér az 1948-as és 1967-es arab-izraeli háborúknak a téma szempontjából fontos kihatásaira. Bemutatja a hetvenes években békés utat követő palesztinai Muzulmán Testvérek növekvő befolyásának okait. Az addigi irányvonalban az iráni iszlám forradalom és az 1982-es libanoni háború nyomán történt változás. Az aktivista stratégiát szorgalmazó csoportok erősödését mutatta az Iszlám Dzsihád, majd az intifáda 1987 végi kirobbanása után a Hamász létrejötte. A tanulmány befejező része a PFSZ Nemzeti Chartájával összehasonlítva elemzi a Hamász 1988-as Chartáját.

Bevezető

Az iszlám világban működő fundamentalista csoportok tevékenységét az 1979 februárjában bekövetkezett iráni gátszakadás óta fokozott nemzetközi érdeklődés kíséri. A Khomeini ajatollah (1902-1989) vezette iszlám forradalom győzelmével kezdődő időszakot sokan az iszlám reneszánsz korának is nevezik. Valójában e periódus kezdetei némiképp korábbra, az 1967-es arab-izraeli háborút követő időszakra nyúlnak vissza, a teheráni változások e folyamatot nagyban kiteljesítették. Az arab országok vereségének okait sok szakértő abban látta, hogy az idegen fejlesztési modellek, ideológiai, politikai értékek, így a nacionalizmus átvétele, az iszlám örökség háttérbe szorítása a konfliktusban érintett muszlim államokat jelentősen meggyengítette.

---

* Gazdik Gyula az ELTE TÁTK Politikai Tudományok Tanszékének docense, posztgraduális tanulmányait Moszkvában, Brüsszelben és Bradfordban végezte. Szűkebb kutatási területei: a közel-keleti térség 19-20. századi története, a közel-keleti politikai rendszerek sajátosságai, Magyarország és a közel-keleti államok diplomáciai kapcsolatai, a politikai iszlám. Az utóbbi években megjelent publikációi elsősorban a közel-keleti rendezési folyamattal, az izraeli pártrendszerrel, s a térség biztonságpolitikájával foglalkoztak.

A tradicionális oldalról elhangzó bírálatok arra a konklúzióra jutottak, hogy a háborús következmények felszámolásának legfőbb előfeltétele az Izraellel szemben álló szekuláris rendszerű arab államok iszlám alapon történő átépítése. Ekkor a legnagyobb presztízsveszteség a pánarab nacionalizmus meghatározó vonulatát képező nasszerizmust érte. Az azóta eltelt évtizedekben a muszlim világban a nacionalizmus térvesztése mindinkább felgyorsult, a keletkezett úrbe egyre erőteljesebben benyomult a politikai iszlám, a hagyományos értékek felértékelődése a mindennapokban is lépten-nyomon tetten érhető. Ezt a folyamatot az iraki baaszista rendszer megdöntésével a nyugati demokratikus értékek egyetemességét valló, s a Közel-Keletet ennek jegyében átformálni akaró Egyesült Államok akaratlanul is siettetette. Azonban az ilyen irányú átalakulást támogató szekuláris csoportok vezető szerepe helyett az eredmény a síita politikai erők parlamenti dominanciája lett, mely egyben cezúrát is jelentett a korábban a szunnita kisebbség által irányított ország történetében.

A politikai iszlám támogatóit, akik közt viszonylag sok diplomás, egyetemi hallgató, katonatiszt is található, a nemzetközi sajtóban gyakorta fundamentalistáknak nevezik. Ők ezt a megjelölést jelentéstartalmának egyoldalúsága, a hozzá kapcsolódó negatív asszociációk miatt nem szeretik. Szerintük ez az elnevezés túlságosan is a tradíció kizárólagosságára, a modern kor értékeitől való elzárkózásra utal, ami a célok tükrében kétségkívül leegyszerűsítés.

Az irányzat képviselői az iszlámot nemcsak vallásnak, hanem az élet minden területére kiterjedő szabályozó elvnek tekintik, a dezintegrációs folyamatokkal szemben egyetlen alternatívaként a hit eredeti forrásaihoz való visszatérés szükségességét hirdetik. E vonulat képviselői fontos feladatnak tartják a muszlim államok belső fejlődésében mutatkozó torzulások, nem kívánatos külső hatások kiküszöbölését, a tradicionális értékeken alapuló, a modernitást meghatározott határokig figyelembe vevő struktúrák megteremtését, a muszlim államok közti szolidaritás folyamatos erősítését, az iszlám világ nemzetközi súlyának növelését. Elvileg számukra a fő cél az iszlám hívők egy nemzetbe való tömörítése a vallás mint egyetlen összekötő kötelék alapján.

A muszlim országok politikai berendezkedésének átépítését célul kitűző, találó elnevezés szerint populista fundamentalista szervezeteket politikai módszereiket tekintve két csoportra lehet osztani: az első a rendszer átalakítását erőszakos úton akarja elérni, a másik pedig a dzsihád politikai formáját választva, az adott politikai intézménystruktúrába való integrálódás révén próbálja a bázisát szélesíteni.¹

¹ Az iszlám fundamentalizmuson belül a jelleget, célokat, alkalmazott módszereket tekintve nagyjából kétféle irányzatot lehet elkülöníteni: az első a hagyományos uralkodó elit hatalmának stabilitását szolgáló tradicionális, a

Az afganisztáni háború időszakától a dzsihád globalizálásának szükségességét hirdető, egymással laza, vagy szervezetenként semmilyen kapcsolatban nem álló, közös ideológia által összefűzött al-Kaida (bázis) hálózat más kategóriába tartozik. Az utóbbi két évtized érdekes fejleménye, hogy a fennálló politikai struktúrába való betagozódás stratégiája láthatóan felértékelődött a „nemzeti” iszlámista erők számára. Erre az útra lépett a tanulmány fő témáját alkotó Iszlám Ellenállási Mozgalom (Harakat al-Mukávama al-Iszlámíja – Hamász), mely a 2006 januárjában rendezett palesztin választásokon látványos győzelmet aratott az autonóm terület politikai életét domináló Palesztin Nemzeti Felszabadítási Mozgalommal (Harakat at Tahrír al-Vataní al-Filasztíní – Fatah) szemben.²

A választási győzelem jelentőségét még hangsúlyosabbá tette az a tény, hogy először fordult elő, hogy a közel-keleti régió szunnita területein működő markáns ellenzéki csoportosulás, a Muzulmán Testvériség egy politikai entitásban a kormányhatalom birtokába került. A kép még összetettebbé vált azzal, hogy nem sokkal korábban az „anya-szervezet”, az egyiptomi Muzulmán Testvérek képviselői jelentősen előretörték az egyiptomi választásokon.³ A palesztinai fordulat jó néhány szakértő számára meglepetést okozott, az esemény háttéréről sok gyors elemzés, s több átfogóbb igénytelten írt munka született, de számos kérdés még tisztázásra vár. Mindez a tanulmány témája kapcsán még inkább aláhúzza a történeti háttér alaposabb körülményeinek szükségességét.

A Muzulmán Testvérek

A történeti visszatekintés kiindulópontja elég messzire, az első világháború utáni évek sok szempontból viharos átalakulást hozó korszakára, az egyiptomi Dzsamáat al-Ikhván al-Muszlimín (Muzulmán Testvérek) 1928-ban történt színrelépéséig nyúlik vissza. A populista fundamentalizmust megalapozó szerveződés a Nílus-parti országban olyan időpontban jött

---

másik pedig a populista vonulat. Gazdik Gyula: Populista fundamentalizmus az iszlám világban, *Társadalmi Szemle*, 1995/7. p. 67.

² Az autonóm területen 2006. január 25-én tartott választásokon a Palesztin Törvényhozó Tanács 132 képviselői helyéből a Hamász 74, a Fatah 45 mandátumot szerzett. Az USA-ban nagy reményeket fűztek a nyugati liberális értékekhez viszonylag közel álló „Harmadik Út” listáján induló jelöltek szerepléséhez, Szalam Fajjad és társai azonban csak 2 mandátumot szereztek. (<http://www.elections.ps/template.aspx?id=291>).

³ A Muzulmán Testvérekhez tartozó „független” jelöltek a 2005. november-decemberi parlamenti választásokon 88 mandátumot szereztek, amely 71 mandátummal több, mint a 2000-ben tartott voksoláson. A Mubarak elnök legfőbb támaszát adó vezető politikai erő, a Nemzeti Demokrata Párt 311 mandátumot kapott, ami 93-mal kevesebb a korábnál. De a kormánypárt a Népi Gyűlésben még így is a helyek közel 70 százalékával rendelkezik, a Muzulmán Testvérek a mandátumok közel 20 százalékának birtokában a második legnagyobb parlamenti tényezővé lépett elő. Elections in Egypt, *Wikipedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Egypt.

létre, amikor egyfajta ellenreakció jegyében a nyugati mintára kialakított politikai intézménystruktúrát, s a liberális nacionalizmust egyre hevesebb támadások érték. Az Ahmed Haszan al-Banná (1906-1949) által létrehozott, erősen centralizált csoportosulás politikai platformja hangsúlyozta, hogy Egyiptom kivételes szerepet játszhat az iszlám feltámasztásában, de ehhez először ki kell irtani azt a mótelyt, mely az országot és a muszlim világ más részeit is károsan befolyásolja.⁴ Az ismeretlenség homályából előbukkant iszmáilíjai tanító hazája felemelkedése legfőbb előfeltételének a politikai intézményrendszer megváltoztatását, a Koránra alapozott alkotmány kidolgozását, a társadalmat megosztó többpártrendszer eltörlését, a nemzet erőit egyesítő politikai tömörülés létrehozását tartotta.

Az iszlám doktrínájára alapozott társadalomszervezési elvekből már logikusan következett, hogy a szervezet tagjai mind a kapitalista, mind pedig a bolsevik típusú modernizációs úttól élesen elhatárolták magukat. A Muzulmán Testvérek gazdaságfilozófiája a társadalmi igazságosság, a gazdasági függetlenség elvének érvényesítését állította középpontba. Számos ipari-kereskedelmi vállalkozással, bankkal rendelkeztek, az ebből származó jövedelemből és az adományokból kiterjedt karitatív tevékenységet is folytattak. A Muzulmán Testvériség vezetője számára a végcél az iszlám unió megteremtése volt, de ez, csak mint távoli realitás; több példaképtől eltérően nála halványabb tónust kapott.⁵ Haszan al-Banná szerint az unióhoz vezető út több lépcsőn keresztül vezet: az első lépés hazája függetlenségének kivívása, a Nílus-völgy egységének megteremtése, ezt követően jöhet létre az arab államok uniója, majd végül az iszlám népek egyesítése, illetve a kalifátus intézményének helyreállítása. Érdekes, hogy Haszan al-Banná már korán felvetette a muszlim országok és az ázsiai nem iszlám államok által alkotott semleges blokk létrehozásának szükségességét. A fél-legális Muzulmán Testvériség, mely a negyvenes évek második felében már körülbelül félmillió taggal, s több millió szimpatizánssal rendelkezett, egyre jelentősebb szerepet vállalt az egyiptomi belpolitikai küzdelmekben. A szervezet titkos apparátusa több politikai merényletet hajtott végre, ezt a

⁴ Haszan al-Banná erősen vallásos miliőben nevelkedett. Az Al-Azhar egyetemet elvégző, vallásmagyarázóként, prédikátorként tevékenykedő édesapja az újításokat kritikával kezelő hanbalita jogfilozófiai iskolához kötődött. Több munkát is írt az iszlám korai korszakáról, noha más kenyérkereseti lehetőséggel is megpróbálkozott, családjának így is csak szerény körülményeket tudott biztosítani. A legidősebb fiú, Haszan al-Banná, aki nagyon fiatalon részt vett brit ellenes politikai megmozdulásokban, 1922-ben lett a Hasafijja szúfi rend tagja, majd a következő évtől az Al-Azhar mellett működő tanítóképzőben tanult. Kairóban a modernista irányzat térnyerését egyre nagyobb ellenszennvel figyelte. 1927-ben Iszmáilíjában vállalt tanítói állást, itt arab nyelvet és irodalmat oktatott.

⁵ Az egyik példakép a 19. század nagy hatású muszlim teoretikusa Dzsamáladdin al-Afgáni (1838-1891) volt, aki a vallást is érintő reformokat a pániszlám összefogás gondolatával kapcsolta egybe. A másik példakép a modern fundamentalizmus egyik előfutárának tekinthető Rasíd Rida (1865-1935) volt. Szerinte az idzsma révén számos olyan újítás került a liturgiába, a mindennapi életbe, melyek végső soron ellenkeznek a hagyományokkal. A pániszlám eszmének ő is nagy jelentőséget tulajdonított, úgy vélte, hogy a kánonjog egységesítésével, a muszlim

módszert az ellenfelek is követték. Haszan al-Banná 1949 februárjában maga is egy megtorló akció áldozatává vált.

A Muzulmán Testvérek, akik meg voltak győződve arról, hogy a politikai filozófiájuk az egész muszlim világra nézve életképes alternatívát jelent, a harmincas években kezdték a térségbeli folyamatokat nagyobb figyelemmel követni. Az arabok szerepét az iszlám ummában Haszan al-Banná meghatározónak tartotta, ezért a térségbeli arab területek felszabadítása – és ennek elősegítésére a Muzulmán Testvérek helyi szervezeteinek létrehozása – elgondolásainak fontos részét alkotta. Főképp a Kairóban tanuló szíriai diákok révén, 1937-ben Damaszkuszban jött létre a Muzulmán Testvérek első Egyiptomon kívüli ága, mely rövidesen az ország több városában, sőt az ugyancsak francia mandátum uralom alatt álló Libanonban helyi szervezeteket állított fel.

A második világháborút követően Musztafá asz-Szibá'í (1915-1964) irányítása alá került damaszkuszi részleg a negyvenes évek végén olyannyira fajsúlyossá vált, hogy amikor az egyiptomi csoportosulást Mahmud Fami al-Nukraszhi miniszterelnök 1948. decemberi meggyilkolását követően átmenetileg betiltották, a szervezet vezetői egy ideig komolyan fontolgatták, hogy az irányító központot Szíriába helyezik át. A további regionális terjeszkedésre a háborút követően került sor, amikor Jordániában, Szudánban, Eritreában, Tunéziában, Marokkóban jött létre a Muzulmán Testvérek helyi tagozata, Irakban és Szaúd-Arábiában azonban ezt nem sikerült elérni.⁶

Az iszlámisták palesztinai megjelenése

A palesztinai angol mandátumterület ügyei Haszan al-Bannát és társait már az 1936-ban kirobbant arab felkelés óta intenzíven foglalkoztatták. Ez volt az a pont, amikor az események alakításába Egyiptom határain túl próbáltak meg szerepet vállalni. Az angolok és a zsidó lakosság ellen irányuló, három éven át tartó megmozdulás sorozat elején az egyiptomi Muzulmán Testvérek vezetője saját testvérét, Abd al-Rahman al-Bannát küldte Palesztinába, hogy személyesen felügyelje a pénzügyi támogatások és a segélyek megérkezését rendeltetési helyükre. A fokozódó zsidó bevándorlás, s a szociális feltételek nagyfokú romlása miatt

---

népeket egy választott kalifával az élen konföderációba lehetne tömöríteni. A kalifa hatalma a konzultáció elvén alapulna, ha ezt áthágja a közösségnek joga van őt tisztségéből eltávolítani.

⁶ Azt, hogy a vakhábizmussal való ideológiai rokonság ellenére tevékenységüket Szaúd Arábiában nem engedélyezték, I. M. Husaini annak tulajdonítja, hogy a sivatagi királyságban egyetlen politikai színezetű szerveződés sem működhetett. Ishak Musa Husaini: *The Moslem Brethren*. Beirut, 1956. p. 84.

kirobbant felkelést az Arab Magasabb Bizottság irányította. A Háddzs Amin al-Huszeini (1895-1974) jeruzsálemi főmufti vezetette testületben főképp az előkelő családok képviselői vettek részt. Többen közülük politikai csoportosulások vezetői voltak, melyek zömében családi alapon szerveződtek.⁷

A többnyire az arab nacionalista mezőbe tartozó előkelők mellett az eseménysorozat elindításában az Izz ad-Din al-Kasszám (1882?-1935) vezette iszlámisták is jelentős szerepet játszottak. A szíriai származású, Al-Azhar végzett teológus, aki Haszan al-Bannához hasonlóan az ortodox hanbalita jogi iskolához tartozott, azt vallotta, hogy az iszlámot meg kell védeni a belső és a külső ellenséggel szemben.⁸ A hitetlenek, eretnekek elleni fellépés mellett ez az adott esetben Palesztina muszlim-arab karakterének megőrzéséért, a brit mandátum és a zsidó nemzeti otthon felszámolásáért való harcot jelentette. Amíg Izz ad-Din al-Kasszám számára Palesztina felszabadítása az iszlám összefogás megvalósulásának fontos állomása volt, addig a nacionalistáknál a helyi hatalmi pozíciók biztosítása inkább egy tágabb arab identitás erősítésével kapcsolódott össze.

Annak ellenére, hogy az iszlámisták az 1936-os felkelés előkészítésében, sőt al-Kasszám halála után egy ideig az eseményekben is szerepet játszottak, a nacionalistákkal való ellentétek miatt hosszú éveken át nem tudtak a mandátumterületen gyökeret eresztetni. Haszan al-Banná híveinek csak 1945-ben, a Gázai övezetben sikerült szervezetet létrehozniuk, magában Jeruzsálemben hivatalosan 1946 májusában kezdhették el a tevékenységüket. Az itteni központ megnyitása után hamarosan Jaffában, Lyddában, Haifában, s Tulkarmban is irodát nyitottak.

A palesztinai mandátumterület felosztásáról szóló 1947. novemberi ENSZ határozat után a zsidó és arab etnikum között mind kiterjedtebbé váló összetűzésekbe a Muzulmán

⁷ Huszeini és családja 1935-ben hozta létre a Palesztinai Arab Pártot, legfőbb riválisuk a Nasasibi klán pedig egy évvel korábban a Nemzeti Védelem Pártját. A két csoportosulást kisebb, zömében ugyancsak családi alapon álló szerveződések támogatták. Gazdik Gyula: A palesztinai politikai rendszer fejlődésének főbb jellemzői. *Kül-Világ*, 2004/4. p. 5.

⁸ A szíriai Latakia vidékéről származó Izz ad-Din al-Kasszám, akinek a híres egyiptomi teológus Muhammad Abduh (1849-1905) is a mentorai közé tartozott, kairói tartózkodása alatt, angol ellenes megmozdulásokban vett részt, majd az olasz-török háború időszakában, 1911-ben a török hatóságok engedélyével szent háborúra biztatott a Tripolitániába behatoló olasz erőkkel szemben. A húszas évek elején Palesztinába ment, s 1922 januárjában Háddzs Amin al-Huszeini jeruzsálemi főmufti segítségével ő lett Haifában az Isztiklál mecset imámja. Rövidesen a Legfelső Muszlim Tanács megbízásából a kompetenciájába került a házasságok regionális regisztrációja, illetve a húszas évek végén ő lett az iszlám identitás erősítését, a hívők szociális helyzetének javítását célul kitűző Muszlim Fiatalok Egyesületének elnöke. Mindez lehetővé tette, hogy nézeteit sokakkal megismertesse. A zsidó telepések és angolok elleni fellépést megpróbálta szervezté tenni, s az 1929-es zavargásokat követően a damaszkuszi főmufti által kiállított fetvát felhasználva próbálta a zsidók és angolok elleni atrocitásokat vallásilag igazolni. A harmincas évek elején „fekete kéz” néven titkos szervezetet hozott létre, emberei Palesztina északi részén hajtottak végre főként zsidó telepések elleni támadásokat. Az angolok véletlenül bukkantak a nyomára, s 1935 novemberében tűzharcban lelőtték. Segev, Tom: *One Palestine*. Abacus, 2002. pp. 359-363.

Testvérek fegyveresei is bekapcsolódtak.⁹ Izrael Állam megalakulását követően, 1948 májusában kirobbant első arab-izraeli háború időszakában Hasszán al-Banná főleg egyiptomiakból álló önkénteseket küldött az itt harcoló arab irreguláris erők támogatására, ám ezek harcértéke nem volt túl jelentős. Az arabok katonai veresége, a mandátumterület három részre való felosztása, a Muzulmán Testvérek helyi szervezeteit is nagyban érintette.¹⁰

Az első arab-izraeli háború következményei

Az ENSZ felosztási határozatát követő összecsapások, a zsidó fegyveresek által 1948 áprilisában elkövetett Der Jaszin-i tömeggyilkosság után eluralkodott pánik, az életfeltételek ellehetetlenülése, valamint a helyi vezetők felszólítása következtében közel 800 ezer palesztinai arab hagyta el a lakhelyét. Ezek túlnyomó többsége Ciszjordániában, Gázában, s a szomszédos államokban felállított menekülttáborokba került. Az arabok által *nakbának*, vagyis szerencsétlenségnek nevezett történelmi fordulópontra a helyi palesztin társadalmat szétzilálta, az egyes régiókban a nemzeti mozgalom, az elitformálódás szempontjából új feltételrendszer alakult ki.¹¹ A Muzulmán Testvérek helyi szerveződései közül az egyiptomi uralom alá került Gázai övezetben lévő csoportosulás igyekezett megőrizni a területhez kötődő identitását. De a kairói királyi kormány, majd az 1952-es forradalom nyomán hatalomra kerülő katonai rezsim és az egyiptomi Muzulmán Testvérek viszonya az ő sorsukat is egyre inkább meghatározta. A monarchia utolsó éveiben kialakult egyre súlyosabb ellentétek után az ekkor Haszan al-Hudaybí (1895?-1973) vezetése alatt álló egyiptomi iszlámisták eleinte úgy vélték, hogy a katonai vezetés több tagjához fűződő szorosabb kapcsolatuk garantálja, hogy az új rendszerben fontos szerephez jussanak. A pártok 1953. januári betiltását is úgy interpretálták, hogy fontos lépés történt az Muzulmán Testvérek által ideálisnak tartott berendezkedés

⁹ Az ENSZ Közgyűlés 1947. november 29-én elfogadott 181. számú közgyűlési határozata a közel 30 ezer négyzetkilométert kitevő mandátumterület 56 százalékát jelentős arab populációval egy létrejövő zsidó, a fennmaradó részt egy arab állam és a nemzetközi ellenőrzés alatt maradt területek számára tartotta fenn. A határozat a különválás kapcsán felmerülő nehézségek áthidalására fontosnak tartotta a két állam közti gazdasági unió megteremtését, s előírta, hogy Nagy-Britanniának a katonai jelenlétét 1948. augusztus elsejéig meg kell szüntetni. Gazdik Gyula: A közel-keleti térség. in: Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet II.* Osiris Kiadó, 2005. p. 273.

¹⁰ A háború eredményeként az egykori mandátumterületből Izrael összesen 20770 négyzetkilométer birtokába jutott. Ciszjordánia és Kelet-Jeruzsálem bekebelezésével Transzjordánia több, mint 6000, a Gázai övezettel Egyiptom pedig 340 négyzetkilométerrel növelte a területét.

¹¹ Izrael létrejötte előtt a mandátumterületnek kb. 2 millió lakosa volt, ennek kétharmada arab volt, akik közül közel 950 ezren azon a területen ott éltek, ahol a zsidó állam létrejött. A háború után Izrael Állam területén közülük csak 160 ezer fő maradt. 1952-ben az 1, 6 millió palesztin lakhely szerinti megoszlása a következő volt (százalék): Izrael

megvalósítása érdekében. De az új rendszer erős embere, Gamal Abdel Nasszer (1918-1970) egyre terhesebbnek érezte a szervezet politikai szerepvállalását, s az 1954 októberében ellene megkísérelt alexandriai merénylet után a szervezet működését betiltották.¹²

Az egyiptomi városokban a Muzulmán Testvérek ellen elindított kampány kiterjedt a Gázai-övezetre, az aktivisták itt is illegalitásba kényszerültek, számos tagot, szimpatizánst letartóztattak, sokan más arab országokba menekültek. A kairói kormány politikájával való elégedetlenség az ötvenes években többször is megmozdulásokhoz vezetett, melyek szervezésében a Muzulmán Testvérek mellett az illegalitásban lévő kommunisták is jelentős szerepet játszottak. Az 1956-os szuezi krízis időszakában az iszlámista aktivisták az övezetet a következő év tavaszáig megszállva tartó izraeli erők ellen gerilla akciókat hajtottak végre.

A szuezi háború után a kairói rendszer továbbra is keményen fellépett a szervezet tagjaival szemben, sok gázai aktivistát is letartóztattak. Az illegalitásban lévő iszlámistákra ebben az időszakban jelentős hatást gyakoroltak Szajjid Kutb (1906-1966) nézetei. A Muzulmán Testvérek Haszan al-Banná után legnagyobb formátumú teoretikusa, akit Nasszer kivégeztetett, az iszlám és a nyugati civilizációt élesen elhatárolta egymástól. Űgy vélte, hogy a nyugati modell a pogány idők Arábiájának barbárságához hasonló modern barbárság, melyet kizsákmányolás, individualizmus, erkölcsi züllés jellemez. Élesen támadta a nacionalizmust, hangsúlyozta, hogy a muszlimok világi berendezkedésű államaikban a fennálló viszonyok megváltoztatását csakis dzsihad, vagyis szent háború révén tudják elérni. Ez jelenthet a célok elérésére irányuló mozgósítást, agitációt, ha viszont más út nem maradt, akkor egyet jelent a fegyveres harccal. A muszlimok Isten kiválasztottjai, a világ vezetésére hivatottak, harcuknak az igazság diadalához, vagyis Isten földi királyságának megteremtéséhez kell vezetnie.¹³

Az 1948 utáni korszak konfrontatív egyiptomi miliőjéhez képest a Nyugati Parton maradt, jordániai fennhatóság alá került Muzulmán Testvérek egész más körülmények között működhettek. A transzjordán uralkodó, Abdullah emír (1882-1951) 1945 őszen védnökséget vállalt az akkor létrejött iszlámista szervezet felett, majd a következő év januárjában a tevékenységüket hivatalosan is legalizálta. A transzjordániai brit mandátum befejezése után

---

(11), Gázai övezet (18), Ciszjordánia (47), Libanon (7), Szíria (5), Transzjordánia (9), másutt (3). Ghanem, As'ad: *The Palestinian Regime: A Partial Democracy*. Sussex Academic Press, 2001. p. 8.

¹² Az Alexandriában 1954. október 26-án egy tömeggyűlésen beszédet mondó Nasszerre a tömegből több lövést adtak le, de a Forradalmi Parancsnoki Tanács elnöke sértetlen maradt. A hatóságok az elfogott merénylőről azt állították, hogy Muzulmán Testvérek tagja. Ezt a vélekedést a szervezet tagadta, azt állítván, hogy a kormány ürügyet keresett a csoportosulás betiltására.

¹³ Y. Yazbeck Haddad a Szajjid Kutb munkásságával foglalkozó tanulmányában emlékeztet arra, hogy a korábban a modernista irányzathoz közel álló egyiptomi teológus a palesztinai háború és az USA-ban folytatott tanulmányait követően változtatott radikálisan a nézetein. Y. Yazbeck Haddad: *The Quranic Justification for an Islamic Revolution: the View of Sayyid Qutb*, *The Middle East Journal*, 1983/1. pp. 14-29.

1946-ban királyi címet felvevő uralkodó és az iszlámisták viszonyát jellemző szívéllyesség persze a kölcsönös érdekeken alapult. A szervezeti struktúra zavartalan kiépítéséért cserébe a király számíthatott a támogatásukra a nacionalista és baloldali csoportokkal szemben, vagyis egyfajta stabilizáló tényezői voltak a politikai hatalomnak. A Muszlim Testvériség pozitívan fogadta Transzjordánia és Ciszjordánia egyesítését, melynek eredményeként 1949 áprilisában létrejött a Jordán Hasemita Királyság. Az új államalakulat kikiáltását egy évvel később népszavazás is megerősítette. Az új állam parlamentjében és szenátusában a képviselők felét a ciszjordán, másik felét a transzjordán képviselők tették ki. A rendszer a vezető családok lojalitásának biztosítása mellett nagy gondot fordított arra is, hogy például a falusi előjárók is érdekeltek legyenek a kormányzat támogatásában.

Az egyesítést követően a ciszjordániai Muzulmán Testvérek tevékenysége összekapcsolódott a transzjordán szervezetekkel. Az iszlámisták és az uralkodóház viszonyát I. Abdullah király meggyilkolását követően is az együttműködés jellemezte.¹⁴ Ha valamely politikai-gazdasági döntéssel nem értettek egyet, igyekeztek a bírálataikat a kormányra korlátozni. A Muzulmán Testvérek már ekkor is jelentős szerepet játszottak civil szervezetek, óvodák, iskolák, egészségügyi, vallásos- jótékonyági szerveződések működtetésében. Ez utóbbiak munkájának koordinálása az Iszlám Jótékonyági Központon keresztül történt. A királyságban tevékenykedő jótékonyági szervezetek nagy része a Muzulmán Testvérekhez tartozott.

A júniusi háború utáni korszak folyamatai

A hidegháborús kor térségbeli történetének egyik legnagyobb vízváltója az 1967 júniusában lezajlott harmadik arab-izraeli háború volt. A konfliktus a zsidó állam addigi legnagyobb katonai sikerét hozta: csapatai elfoglalták a Sínai-félszigetet, a Golán-fennsík nagy részét, Ciszjordániát, Kelet-Jeruzsálemet, s ezzel az Izrael fennhatósága alatt álló terület több mint négyszeresére növekedett. A hatnapos háború után, mely az ország stratégiai pozícióit

---

¹⁴ I. Abdullah királyt egy palesztin merénylő 1951 júliusában Jeruzsálemben az Al-Aksza mecset bejáratánál meggyilkolta. Sokan Háddzs Amin al-Huszeint, volt jeruzsálemi főmuftit sejtették a merénylet mögött, akit az uralkodó megfosztott címétől. Az Arab Magasabb Bizottság vezetőjeként Huszeini volt az 1936-39-es arab felkelés egyik szervezője, újabb letartóztatása elől külföldre szökött, több átmeneti állomás után a második világháború alatt Hitler vendégeként Berlinben kötött ki. Ő volt az emigrációban élő nemzeti vezetés irányítója, 1945 után Egyiptomba ment, innen igyekezett befolyást gyakorolni a nemzeti mozgalomra. Sok palesztin fiatal nacionalista azonban Huszeint is „szerencsétlen nemzedék” tagjai közé sorolta, amely elvesztette Palesztinát. Huszeini az ötvenes évektől politikailag teljesen háttérbe szorult, ellentmondásos pályája 1974-ben, Bejrútban ért véget. The Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, Jerusalem http://www.passia.org/index_pfacts.htm.

radikálisan átformálta a környező államok rovására, olyan helyzet alakult ki, melynek kihatásai állandósították a feszültséget a térségben, a megoldásra tett kísérletek pedig napjainkig csak részeredményeket hoztak. A harci cselekmények következtében a palesztin menekültek száma több százezer fővel gyarapodott. A hivatalos ENSZ adatok 1967 júniusa után már 1,3 millió menekültet tartottak nyilván. Az egész korábbi mandátumterület elfoglalásával nagyszámú palesztinai arab került izraeli fennhatóság alá.¹⁵ E területek pacifikálása nem volt egyszerű feladat, a Gázai-övezetben az ellenállást Ariel Saron tábornoknak csak 1971-ben sikerült megtörnie.

A korábbi háborúhoz hasonlóan a politikai status quo ismételt megváltozása nagyban kihatott a palesztinai Muzulmán Testvérek tevékenységére. Az addig eltérő körülmények közt tevékenykedő gázai és ciszjordániai csoportok a hatvanas évek végén kerültek egy nagyobb szervezeti keretbe. Az izraeli megszálló hatóságok az Muzulmán Testvérek infrastruktúrájának kiépítését, a meglévő létesítmények bővítését nem gátolták, mivel úgy érezték, hogy az iszlámisták fontos ellensúlyozó tényezők lehetnek a Palesztin Felszabadítási Szervezethez (PFSZ) kapcsolódó nacionalista szervezetekkel szemben.¹⁶ Sőt a palesztinai iszlámisták számára lehetővé tették, hogy a jordániai testvérszervezettel szoros kapcsolatban maradjanak. A megszállt területeken tevékenykedő Muzulmán Testvérek nem a dzsihád, vagyis az adott körülmények közt a felszabadító háború, hanem a *da'wa* elvére támaszkodva építették fel a politikai stratégiájukat. Vagyis, a fő feladatnak azt tekintették, hogy minél mélyebb gyökeret eresszenek a helyi muszlim társadalomban, az iszlám értékek az emberek mindennapi életét mind teljesebben áthassák.

Ebben a vonatkozásban az előrehaladás hosszú, szisztematikus munkát igényelt, mivel a hatvanas évek végétől felgyorsult társadalmi folyamatok számos vonatkozásban a szekuláris nacionalizmus bázisát erősítették. A megszállt Ciszjordániában a tradicionális elit 1967 után

¹⁵ A háború kirobbanása előtt a palesztinai arabok száma 2,7 millió főt tett ki. Ebből kb. 1 millió fő volt menekültként főként a szomszédos arab országokban. A Nyugati Parton szintén 1 millió, a Gázai-övezetben 400.000, magában Izraelben pedig 300.000 palesztin élt. 1970-ben kb. 3 millió palesztinból 400.000 Izraelben, 1 millió pedig a megszállt Nyugati Parton és a Gázai-övezetben élt. A fennmaradó 1,6 millió főből 800.000 Jordániában, 600.000 Szíriában és Libanonban, s 200.000 fő más országokban élt. *The Right of Return of the Palestinian People*. United Nations, 1978. p. 10.

¹⁶ A PFSZ Ahmed Sukeiri vezetésével 1964 májusában, a jordániai fennhatóság alatt lévő Kelet-Jeruzsálemben jött létre. Megalakulást elsősorban az inspirálta, hogy az izraeli nukleáris program előrehaladása, a Galileai tengertől a Negev sivatagig húzó vízvezeték kiépítésének befejezése fokozta térségbeli feszültséget. A tömörülést Kairó szoros politikai felügyelete mellett Nasszer egyiptomi elnök az Izraellel szembeni nyomásgyakorlás egyik eszközévé kívánta tenni. A szervezet legfőbb döntési szervének a képviselőtestületként funkcionáló Nemzeti Tanácsot nyilvánította, melynek tagjai a különböző politikai frakciók, helyi és diaszpórában élő palesztinok, szakszervezetek, más társadalmi szervezetek képviselőiből kerülhettek ki. A PFSZ operatív ügyeinek irányítását a dokumentum egy választott Végrehajtó Bizottságra bízta. Az alkotmányban rögzített intézményi struktúra egy átmeneti állapotra lett tervezve, melyet egy valamikori választás után módosítani akartak. Gazdik Gyula: A palesztin politikai rendszer fejlődésének főbb elemei. *Kül-Világ*, 2004/4. pp. 10-11.

nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is meggyengült. A parasztság körében felgyorsult a proletarizálódás, a bér munka szerepe jelentős mértékben felértékelődött, az Izraelben és más országokban újonnan kínálkozó munkavállalási lehetőségek nyomán bekövetkező anyagi gyarapodás, az oktatásban résztvevők körének nagyfokú bővülése, a művelt városi középréteg súlyának növekedése, összességében mind szerepet játszottak a régi típusú patrónus-kliens viszony háttérbe szorulásában. A Muzulmán Testvérek nagyon sokrétű tevékenységbe kezdtek, melynek egyik látványos megnyilvánulása volt a mecsetek számának növekedése: 1967-1989 között a megszállt területeken a számuk 600-ról 1350-re emelkedett.¹⁷

Ezek jórészt függetlenek voltak a helyi iszlám szent helyeket felügyelő vallási adminisztrációtól. A hetvenes évek elejétől elkezdtek az ideológiailag elkötelezett diákszervezetek létrehozását, melyek idővel komoly bázist biztosítottak számukra az egyre szaporodó, korábban egyértelműen a nacionalista és baloldali diákszervezetek által dominált felsőoktatási intézményekben. Az egyetemek, főiskolák hálózatának növelését az izraeli hatóságok is bátorították. Úgy gondolták, hogy biztonságpolitikai szempontból jobb, ha minél több palesztin diákot otthon tartanak, s kevesebben kerülnek ki külföldi oktatási intézményekbe. Ez egyben fontos hozzájárulás volt a palesztin civil társadalom, egy új elit kialakulásához. A hallgatók 70 százaléka ugyanis menekülttáborokból, falvakból, kisvárosokból érkezett.¹⁸ A felsőoktatási intézményeknek, különösképp az 1983-ban a Muzulmán Testvérek ellenőrzése alá került Gázai Egyetemnek, jelentős szerepük volt a káderutánpótlás biztosításában.

A szervezet nagy figyelmet fordított a vallásos oktatásra, megkezdtek az egészségügyi hálózat kiépítését, s jelentős erőfeszítést tettek a különböző szociális, jótékonyági civil szerveződések kialakítására. Ezek első összefogó központja lett az al-Mudzsammaa al-Iszlámí (Iszlám Jótékonyági Liga), melyet a palesztinai Muzulmán Testvérek egyik legnagyobb tekintélyre szert tett vezetője, Ahmed Jászín sejk (1937?-1994) 1973-ban hozott létre.¹⁹ A

¹⁷ *Dealing with Hamas*, International Crisis Group (ICG), 2004. január 26. p. 5.

¹⁸ Az új felsőoktatási intézmények közül először Bir-Zeit Egyetemet hozták létre 1972-ben, ezt követően Betlehemben, Hebronban, Nabluszban, Jeruzsálemben, majd 1978-ban Gázában hoztak létre egyetemeket. Ez utóbbi az Al-Azhar helyi intézményeként működött. Eredetileg azért került felállításra, mert miután Szadat jeruzsálemi látogatása után súlyos ellentétek robbantak ki a PFSZ és a kairói kormány között, Egyiptom 1978-ban megtagadta palesztin diákok fogadását. Ezen intézmények mellett számos college-ot létesítettek. Az első intifada kitörésének előestéjén már 20 ezer palesztin diák tanult helyi felsőoktatási intézményekben. Glenn E. Robinson: *Authoritarianism with a Palestinian Face. Current History*, 1998/1. p. 14.

¹⁹ Ahmed Jászín Majdan (héber nevén Askelon) mellett lévő kis helységben, Torban, viszonylag jól szituált szülők gyermekeként, valószínűleg 1937-ben született. A hadiesemények elől a család 1948-ban Gázába menekült, a falut, ahol addig laktak, az izraeliek teljesen lerombolták. Jászín 12 éves korában futball baleset következtében majdnem teljesen lebénult, s egész életére tolokocsiba kényszerült. Középiskolai tanulmányai befejezése után az Al-Azharon tanult tovább, s 1955-ben itt lett a Muzulmán Testvérek szervezetének tagja. Gázába visszatérve tanítóként, prédikátorként tevékenykedett. Ezt követően, 1964-1965 közt ismét Kairóban, ezúttal az Ein-Shams egyetemen tanul,

központ irányítása alá rendelőintézetek, sportklubok, óvodák, szociális segítségnyújtással, s vallásos szövegek értelmezésével foglalkozó csoportok tartoztak. Az Iszlám Jótékonyági Liga megalakulásának nemcsak szociális, hanem politikai szempontból is nagy volt a jelentősége. A koordinációs központtal olyan intézményi bázis jött létre, mely lehetővé tette, hogy az iszlám értékeket a populáció szélesebb csoportjai számára közvetítsék.

A hetvenes évek közepén további centrumok létesültek, ilyen volt például az 1976-ban létrejött, hasonló tevékenységi körrel bíró Iszlám Társaság. A Muzulmán Testvérek idősek számára iszlám otthonokat, gyerekeknek árvaházakat, illetve kórházi létesítményeket tartottak fenn. Fontosnak tartották, hogy a szakmai egyesületek vezetésében is nagyobb befolyásra tegyenek szert. A palesztinai iszlámistáknak az 1967-es háborút követő stratégiáját nemcsak a jordániai, hanem az egyiptomi példa is motiválta. Nasszer halála után az új egyiptomi elnök, Anvar Szadat (1918-1981) az addig üldözött Muzulmán Testvéreknek – nem utolsósorban a szaúdi anyagi támogatás hatására – fél-legális státuszt biztosított. Politikai pártot nem hozhattak létre, de lapokat megjelentethettek, szociális, egészségügyi és jótékonyági hálózat kiépítését is megkezdhették. A Haszan al-Hudaybí és Umar at-Tilmiszáni irányította csoportosulásnak a fennálló struktúrába történő integrálódást célzó erőfeszítései a szervezeten belül egyre erősödő vitákhoz vezettek. A palesztinai iszlámisták hetvenes években tapasztalható megerősödésében az is szerepet játszott, hogy az olajárrobbanás miatt meggazdagodó Szaúd-Arábiától és kisebb Öböl-menti arab államoktól jelentős támogatást kaptak. A zsidó állam korábban említett hallgatólagos jóváhagyása nemcsak a megszállt területeken történő építkezés, hanem az Izraelben élő arabokkal való kapcsolatok erősítése szempontjából is fontos tényező volt a számukra.

A nyolcvanas években bekövetkező fordulat: az Iszlám Dzsihad létrejötte

A nyolcvanas évek elejétől váltás következett be a palesztinai Muzulmán Testvérek irányvonalában. A szervezet néhány vezetője és sok fiatal aktivista egyre inkább a politika felé fordult. Az első tényező, amely ezt a fordulatot stimulálta, az iráni iszlám forradalom győzelme volt. Az Egyesült Államok stratégiai szövetségesének számító sah rendszerének bukása, az

---

de az egyiptomi hatóságok a Muzulmán Testvérekkel való kapcsolata miatt visszaküldték Gázába. 1966-ban felforgató tevékenység vádjával letartóztatták, s egy hónapos vizsgálati fogság után engedték szabadon. Az izraeli megszállást követően Jászín a csoportosulás új irányvonalának megfelelően, a da'wa szellemében tevékenykedett. Iszmáil al-Khalidi távozása után ő lett a gázai Muzulmán Testvérek meghatározó szerepet játszó vezetője.

Iráni Iszlám Köztársaság kikiáltása, alkotmányának elfogadása a térségbeli iszlámista csoportok részéről rendkívül élénk visszhangot váltott ki. Az egyiptomi Muzulmán Testvérek vezetői annak ellenére, hogy a változás a sítizmus egyik fellegvárában történt, óvatos szimpátiájuknak adtak hangot. Emlékeztettek arra, hogy annak idején a szunnita és a síita irányzat közti hídépítésnek Haszan al-Banná is nagy jelentőséget tulajdonított. Szerintük bebizonyosodott, hogy a modern korban iszlám alapon is lehetséges egy államstruktúra létrehozni, s azt működtetni. Ugyanakkor saját országukban egy iszlám forradalom érdekében teendő lépésektől, a fennálló hatalmi status quo teljes felforgatásától Tilmiszániék elhatárolódtak.²⁰ Az egyiptomi szervezeten belül sokan szimpatizáltak Ruhollah Khomeini nézeteivel, számos aktivista mérsékelteket tartván a Tilmiszáni vezette csoportosulás irányvonalát, kivált a szervezetből és a hetvenes évek végén létrehozott radikális szervezetekhez csatlakozott, melyek az államhatalom megdöntését, iszlám alapon való új struktúra kialakítását tűzték ki célul.²¹

Az iráni események a palesztinai Muzulmán Testvérek soraiban is erősítették azokat, akik az addigi politikát zsákutcának tartották. Az Egyiptomban tanuló, a szervezettel kapcsolatba került palesztin egyetemisták egy csoportja Fathi Abd al-Aziz Skáki (1951-1995) vezetésével úgy vélte, hogy tömörülésük marginális ügyekre koncentrál, s egyáltalán nem foglalkozik a megszállás miatt nagy fontosságú nemzeti kérdéssel.²² De a nacionalistákat is bírálattal illették, mivel az iszlámnak nem biztosítanak kellő súlyt a programjukban. A teheráni fordulat után Skáki, a szunnita szerzők közül elsőként az iráni vallási vezetőt dicsőítő pamfletet írt, melyet az egyiptomi hatóságok elkoboztak. Két társával nagyjából ez idő tájt

---

<http://www.miftah.org/Display.cfm?DocId=3377&CategoryId=3>, Mishal, Shaul - Sela, Avraham: *The Palestinian Hamas: Vision, Violence, and Coexistence*. Columbia University Press, 2000. <http://pnews.org/ArT/EuR/IsMP.shtml>.

²⁰ Mérsékelt állásfoglalásuk annak is betudható volt, hogy egyik nagy patrónusuk Szaúd-Arábia és Irán közti viszony kifejezetten ellenséges volt. Nehezteltek Teheránra azért is mivel annak szövetsége Háfesz Asszad szíriai elnök kegyetlenül leszámolt az ottani Muzulmán Testvérekkel, s ezt az iráni vezetés szó nélkül hagyta.

²¹ Egyiptomban a szadati időszakban a fél-legális státuszt élvező Muzulmán Testvérek mellett a hetvenes évek derekán jelentek meg a radikális szerveződések. Az ún. „Akadémia Csoport” 1974-ben egy rövid időre megszállta a Műszaki Katonai Akadémiát, majd sikertelen kísérletet tett az Arab Szocialista Unió székházának elfoglalására. Ennél is jelentősebb volt a három évvel később színre lépő at-Takfír wa al-hidzsra (a Hitetlenek elhagyása) nevű csoportosulás. A „hitelenné vált társadalom iszlamizálását” hirdető szervezetet az „Akadémia Csoport” hoz hasonlóan a hatóságoknak sikerült dezorganizálni. Az iráni forradalom és az egyiptomi-izraeli békeszerződés hatására újabb szerveződések alakultak. Többek közt ide tartozott az 1979-ben létrehozott Iszlám Dzsihád (Iszlám Szent Háború), mely Anvar Szadat egyiptomi elnököt 1981 októberében meggyilkolta.

²² Dr. Fathi Abd al-Aziz Skáki családja Jaffából menekült Gázába, ő a Bir-Zeit egyetemen matematikus végzettséget szerzett, majd orvosi tanulmányok céljából a hetvenes évek derekán Egyiptomba ment, s 1981-ben kapta meg az újabb oklevelét. A gyakornoki idő letelte után Jeruzsálemben praktizált, majd visszatért Gázába. Az általa létrehozott Iszlám Dzsihád az első intifádát megelőző korszakban Gázában és Jeruzsálemben izraeliek ellen több merényletet hajtott végre. 1988-ban Skákít Libanonba deportálták, ahol Iszlám Dzsihádot újjászervezte, közeli kapcsolatba került Hezbollah-hal, s az itt lévő iráni iszlám gárdistákkal. A palesztin-izraeli Elvi Nyilatkozat 1993. szeptemberi aláírása után kulcsszerepet játszott az egyezményt elutasító 10 palesztin szervezet damaszkuszi tömörülésének létrehozásában. 1995 októberében Máltán valószínűleg izraeli ügynökök meggyilkolták.

hozta létre Kairóban a Palesztin Iszlám Dzsihád nevű szervezetet, ugyanakkor a szülőföldjén működő Muzulmán Testvéreknek is tagja maradt.²³ Vagyis az új csoportosulás létrehozása az egyiptomi szervezet megalakításával párhuzamosan történt. Palesztinába való visszatérésük után a dzsihad gondolatát igyekeztek népszerűsíteni az egyetemeken, iskolákban és mecsetekben. A Muzulmán Testvérek, akik a sítizmusnak tett túlzott engedményekkel, eretnekséggel vádolták őket, félték attól, hogy gyengítik a bázisukat, és az egész szerveződést veszélybe sodorják. A fő különbség a két szervezet között a stratégiai prioritások eltérésében rejlett. A Muzulmán Testvérek a da'wa szellemében az iszlám értékek dominanciájára, szociális tényezőkre, politikai térnyerésük megalapozására helyezték a hangsúlyt. Ezzel szemben a Dzsihad vezetői számára az iszlámista mozgalom sikerének centrális kérdése Palesztina dzsihad útján történő felszabadítása volt, s utána következhetett egy új struktúra kialakítása, s az emberek gazdasági-szociális helyzetének javítása.²⁴

A Muzulmán Testvérek végül is a korábbi stratégia fokozatos módosításra kényszerültek, az aktivista irányba történő fordulatban az Iszlám Dzsihad kihívása mellett úgyszintén szerepet játszott a nacionalista tábornak az 1982-es libanoni háború után tapasztalható meggyengülése. Már a konfliktus kirobbanása előtt Ariel Saron, akkori izraeli hadügyminiszter számos ciszjordániai PFSZ-barát polgármestert, önkormányzati testületet eltávolított, s néhány hónappal később hasonló lépéseket tett Gázában. Júniusban az izraeli erők Libanonba történő benyomulásával a háború stratégiai végcélját, a PFSZ katonai szétzúzását Izraelnek nem sikerült elérnie. A katonailag meggyengített, politikailag még inkább megosztott PFSZ Tunéziába helyezte át a székhelyét, s szembe kellett néznie azzal, hogy a megszállt területeken is új kihívások jelentkeznek. A Fatah által is favorizált, illetve az újonnan alakult helyi szervezetekben 1982 után megerősödött a baloldal, s az iszlámisták befolyása, ugyanakkor a Fatahkal szimpatizáns értelmiségi csoportok tömegbefolyása visszaesett. Ezen még az sem változtatott sokat, hogy a nyolcvanas években Arafat jelentős összegeket utalt át a Fatah libanoni, ciszjordániai, gázai pozícióinak megerősítésére.

A keletkező űrt a Muzulmán Testvérek csak úgy tudták volna igazán kihasználni, ha az eredeti elképzeléseik mellett a nacionalista célok megvalósításáért folytatott harcot is fokozottabban felvállalják. Sürgető volt lépni ezen a területen, mivel az új rivális, az Iszlám Dzsihad is e mezőben próbált terjeszkedni, nem is szólva arról, hogy a gazdasági-szociális

²³ Az Dzsihad eszméinek formálódására a „klasszikusok”, így Abu-Hámid Muhammad al-Ghazáli (1058-1111) a már említett Afgáni, Abduh, Rida és al-Banna mellett az iszlám újradikális ideológia képviselői, többek közt Szajjid Abu-l-A'la Mavdúdi (1903-1979), Kutb és Khomeini gyakoroltak irányadó hatást.

²⁴ Fathi Skáki koncepciójáról egy interjúban érdekes adalékokat közöl utóda, Ramadan Abdallah Shallah. *Journal of Palestine Studies* (JPS), 1999/4. pp. 61-73.

helyzet romlása miatt a feszültség is nőtt a megszállt területeken. Az aktivista politika felvállalásához szükség lett volna más politikai erők támogatására, de ezt gátolták a Muzulmán Testvérek egyes vezetői részéről tapasztalható fenntartások. Jászín például a nacionalistákkal való kooperációt még a baloldallal való együttműködésnél is kártékonyabb dolognak tartotta. Egyik interjújában kijelentette, hogy az a hívő, aki a Fatahhoz csatlakozik, az egy bort ivó, vagy disznóhúst evő muszlimhoz hasonlítható.²⁵

A sejk pedig azok közé tartozott, akik az irányvonal változását szorgalmazták, s ennek keretében előkészületeket tett arra, hogy fegyveres harcot kezdjenek a megszállók ellen. Az erről értesülő izraeli hatóságok 1984-ben 12 társával letartóztatták, fegyverek rejtegetéséért, fegyveres akciók tervezéséért 13 évi fegyházra ítélték. Fogolycsere következtében a következő év tavaszán már kiengedték, de az eset nagy visszhangot váltott ki, mivel ő volt az első helyi Muzulmán Testvér vezető, akit ilyen vádakkal letartóztattak. Jászín lefogása után az izraeliek szorosabb ellenőrzést gyakoroltak a különböző iszlám szerveződések felett. A sejk által irányított, Iszlám Jótékonyági Ligához tartozó két egészségügyi központot bezártak. Ezt az időszakot a PFSZ igyekezett kihasználni bázisának visszaszerzésére. Többek közt ezt szolgálta, hogy propagandájukban, röplapjaikon egyre több vallásos hivatkozás jelent meg.

A Muzulmán Testvérek ez idő tájt követett politikájának értékelése eléggé ellentmondásos. A Hamász egyik alapítója, a 2003 augusztusában az izraeliek által megölt Abu Shanab, utolsó interjújában azt mondta, hogy az 1983-1987 közti periódus a közvetlen előkészület volt a megszállókkal szembeni, a fegyveres harcot is magában foglaló ellenállásra. S mindezt Ahmed Jászín a Muzulmán Testvérektől függetlenül szervezte.²⁶ Kevésbé hihető, hogy Jászín több éven át függetlenül tudott volna megvalósítani egy ilyen jelentős horderejű változást jelentő irányvonalat, valószínű, hogy különböző alternatívák léteztek, melyekkel kapcsolatos viták az 1987 decemberi palesztin felkelés (intifáda) kirobbanásával kulmináltak.

Iszlámisták az első intifáda időszakában

A felkelés kirobbanása mind a Muzulmán Testvéreket, mind pedig a PFSZ-t váratlanul érte. Az utólagos értékelések azonban politikai okokból igyekeznek más optikán keresztül láttatni az eseményeket. Az iszlámista vélekedések szerint a Hamász egy nappal az intifáda

²⁵ Lesch, Ann M.: Prelude to the Uprising in the Gaza Strip. *Journal of Palestine Studies*, 1990/1.

²⁶ ICG i. m.: 6.old.

eseménysorozatának megindulása előtt, december 8-án jött létre.²⁷ Így azt a benyomást igyekeznek kelteni, hogy a ciszjordániai, gázai megmozdulásokat a vezetők tudatosan készítették elő. Független szakértők ezt a vélekedést megkérdőjelezzik, s hangsúlyozzák az események kirobbanásának spontán jellegét. Annak ellenére, hogy az első röplapok már 1987. december közepén vagy január elején megjelentek, a szervezet valószínűleg csak 1988 februárjában, a Muzulmán Testvérek szervezetén belül folyó éles viták nyomán született meg. Azt is feltételezik, hogy a Hamász az első elgondolásban egyfajta védőpajzs szerepet töltött volna be: ha az intifádát leverik, vagy valamilyen más ok miatt elbukik, akkor a következmények a Muzulmán Testvérek szervezeteit ne ériék végzetesen.

Az Ahmed Jászín, Abdelaziz ar-Rantiszi, Abu Sanab, Ibrahim al-Jasuri, Mahmoud Zahhar közreműködésével létrejött Hamász szervezet számára kétségkívül előny volt, hogy irányítói, tagjai a megszállt területeken éltek, ellentétben a PFSZ-szel, melynek vezetői hosszú idő óta a diaszpórában voltak. Előnyt jelentett számukra az is, hogy a Hamász megszervezését, az oszd meg és uralkodj elvéből kiindulva, az izraeli hatóságok a kezdet-kezdetén még nem nagyon gátolták.

A két szervezet között a politikai programok megformálását tekintve komoly vetélkedés zajlott. Amíg a kedvezően alakuló nemzetközi légkört Arafat megpróbálta kihasználni a két állami megoldás tárgyalásos előkészítésére, az iszlámisták ezt megelőzendő egy maximalista politikai programmal rukkoltak elő.

A Hamász Chartája 1988 augusztusában jelent meg, s azóta is érvényben van. A dokumentum, melynek bevezető része utal arra, hogy a zsidókkal való harcot a végső győzelemig fogják folytatni, hangsúlyozza, hogy a szervezet az ideológiáját, alapelveit az iszlámból meríti. Korábbi iszlámista megközelítésekhez hasonlóan a dokumentum a nacionalizmust csak mint a vallásos ideológia részét hajlandó elfogadni. Számos ponton érdekes a párhuzam a PFSZ 1968 júliusában elfogadott kibővített Nemzeti Chartájával. Amíg a nacionalisták dokumentuma Palesztinát a palesztinai arab nép hazájának, arab földnek tekinti, magát a Muzulmán Testvérek részének tekintő Hamász, Palesztina területét iszlám földnek nevezi. A terület bármely részének az átengedését a vallási értékekről való részleges lemondással egyenértékűnek tekinti. Mindkét dokumentum a terület felszabadítását fegyveres

²⁷ Az intifáda, melynek szó szerinti jelentése „megszabadulás”, „lerázás”, az adott esetben az izraeli uralomtól való „megszabadulás”, az izraeli uralom „lerázása” érdekében indított megmozdulás, 1987. december 9-én kezdődött. A közvetlen kiváltó ok az volt, hogy egy izraeli teherautó összeütközött két munkásokat szállító furgonnal, s négy palesztin munkás meghalt. A megmozdulások melynek irányítását a Felkelés Egyesített Nemzeti Vezetése vette át gyorsan kiterjedtek Ciszjordániára. Az összetűzések váltakozó hevességgel 1993 szeptemberéig, az Izraeli-Palesztin Elvi Nyilatkozat aláírásáig folytatódtak. Palesztin részről az első intifádának kb. 1500 áldozat volt, több tízezer megsebesültek. *Dictionary of Palestinian Political Terms*. Passia, 2004. p. 56.

úton tartotta lehetségesnek. A Hamász Charta azonban azt is hozzáteszi, hogy a harc minden muszlim férfi és nő számára kötelező, a nők férjük engedélye nélkül is harcolhatnak. Hangsúlyozták, hogy Palesztina felszabadítása a palesztinok mellett az arab és iszlám világra is feladatokat ró, a nacionalisták ezzel szemben az arab világ kötelezettségéről beszéltek.

A Hamász dokumentuma rámutatott arra, hogy a kapitalista Nyugat s a kommunista Kelet egyaránt támogatják az ellenséget, mely a hatalmas gazdagság, tömegkommunikációs eszközök birtokában alapvetően befolyásolni tudja a nemzetközi politikai folyamatokat. Egyértelműen leszögezi, hogy a Hamász a PFSZ által propagált szekuláris berendezkedést Palesztinában nem tudja elfogadni. Harmonikus együttműködés csak akkor képzelhető el, ha a PFSZ az iszlámot a mindennapi élet részévé teszi. A térségben a három monoteista vallás híveinek harmonikus együttélését a Hamász platformja szerint csak az iszlám dominancia elismerése biztosíthatja. Jellegét tekintve hasonló megközelítés a nacionalistáktól sem volt idegen: Arafát még 1969 augusztusában adott interjújában kifejtette, hogy egy Palesztinában létrejövő új entitásnak arab karakterűnek kell lennie, mivel stabilitása nem utolsó sorban attól függ, hogy mennyire tud integrálódni a térségbeli arab milióbe. E nélkül ugyanis a keresztetek államához hasonlóan a környezetében idegen, s időleges képződmény lenne.²⁸ A 36 cikkelyből álló Hamász Charta ugyanakkor általánosságokon túl nem konkretizálja, hogy az iszlámra épülő ideális berendezkedésnek milyennek kell lennie. Nem koherens dokumentum, tartalmi mélységét tekintve elmarad számos korábbi iszlámista gondolkodó által közreadott, politikai programként is tekinthető írásoktól.²⁹

A Hamász program tehát hangsúlyozottan el akart határolódni a PFSZ-től, mely ebben az időben jelentősen módosította a korábbi platformját. A Palesztin Nemzeti Tanács (PNT) 1988. novemberi algíri ülésén elfogadott dokumentum az önrendelkezési jogot a korábbi mandátumterület helyett csak az 1967-ben megszállt területekre tartotta érvényesnek. Szimbolikusan kikiáltották a Palesztin Államot, s a kiadott nyilatkozat elfogadta ENSZ BT 242. és 338. számú határozatát, mellyel a PNT közvetve elfogadta Izrael létét.³⁰ Mindez nagy szerepet játszott abban, hogy a kilencvenes években megkezdődhetett a palesztin-izraeli, illetve a közel-keleti rendezési folyamat.

²⁸ Laqueur, W. - Rubin, B. (szerk.): *The Israel-Arab Reader: A Documentary History of the Middle East Conflict*, pp. 374-375.

²⁹ Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamas) of Palestine. *Journal of Palestine Studies*, 1993/4. pp. 122-134.; The Palestinian National Charter as revised by the Fourth PNC meeting, July 1968. in: Cobban, Helena: *The Palestinian Liberation Organization*. Cambridge 1984. pp. 267-268.

³⁰ Palestinian Declaration of Independence, 1988. in: Geddes, C. L. (szerk.): *A Documentary History of the Arab-Israeli Conflict*, New York, 1991. pp. 419-424.

Ez a váltás a Hamászt új kihívások elé állította, s a nacionalisták és iszlámisták közt a korai korszakban jelentkező ellentétek szélesebb dimenzióban még markánsabban jelentkeztek. A második világháború előtt a nacionalistákhoz képest még viszonylag szerényebb bázissal rendelkező iszlámisták azt elmúlt évtizedekben erős gyökeret eresztettek a palesztin társadalomban, melynek politikai, identitásbeli kihatásai napjainkra már elég jelentőssé váltak, s még egyértelműbbé teszik egy új korszak beköszöntét a térségben.

Összefoglalás

A poszthidegháborús kor beköszöntével a nacionalisták és iszlámisták közti versenyfutás még inkább felgyorsult. A tanulmány a palesztinai fundamentalista szerveződések megjelenése mellett, a két irányzat közti ellentétek eredőjét próbálta körüljárni. A mandátum-korszakban a nacionalizmust egy szélesebb arab egység tudat dominálta, a palesztin identitáselemek megerősödése főképp az 1967-es háború után figyelhető meg. Ez, különösen, a Gázai-övezetben egybeesett az iszlámisták befolyásának kiszélesedésével. A harci módszereket tekintve az 1980-as évek végéig a nacionalisták voltak radikálisabbak, de ezt követően, a békefolyamat ismételt napirendre kerülése után, palesztin oldalon az erőszakos akciók jelentős részét iszlámista aktivisták követték el. 1993 után a nacionalisták útját részben követve a Hamász módosította a programját, s számos előfeltétellel, átmeneti megoldásként elfogadta, hogy a korábbi mandátumterület egésze helyett az 1967-ben megszállt régiók kerüljenek palesztin ellenőrzés alá. A Hamász látványos megerősödésére a 2000 szeptemberében kezdődő második intifáda időszakában került sor. A 2006. januári fordulat után a két irányzat közti harc könnyen lehet, hogy a végső stádiumba jutott, s az iszlámisták javára dől el. Ha igen, akkor ennek jelentős kihatásai lesznek a térségre nézve.